

minden politikai eljárásba, minden szinten és minden stádiumban, olyan szereplők erőfeszítései által, akik egyébként is részt vesznek a politikában.

A *gender mainstreaming* azt is jelenti, hogy a nemek közti egyenjogúság kérdése a politika szerves része. Értékeli az eltéréseket és a különbségeket, és kiragadja a nemek közti egyenjogúság kérdéseit elszigeteltségükből, így felgyorsulhat az a folyamat, amely a nemek közti kapcsolatokat a nemi egyenlőség irányába tudja terelni. Ez a megközelítés segíti az általános politika kialakítását és kiértékelését aszerint, hogy mennyiben eredményezi az emberek jólétét, vagyis elvont gazdasági mutatók helyett az emberek konkrét jóléti állapotára fókuszál.

E módszer egy lépés lehet afelé, hogy a mai demokratikus társadalmak általános fejlődése és irányítása humánusabb, ugyanakkor kevésbé anyagi szemléletű legyen. Kétségsbe vonja azt a szemléletet, hogy a politika a nemek szempontjából semleges, és megkísérli feltárni a valóságot. Nyilvánvalóvá teszi, hogy a mai társadalomnak minden emberi erőforrását, nők és férfiak tapasztalatait egyaránt ki kell használnia. Mivel sokkal több külső résztvevőt von be a politikába, segíthet a demokratikus deficit csökkentésében. Meg kívánja mutatni a politikai kezdeményezések nemekre gyakorolt hatásait és következményeit, valamint el akarja végezni a nők és férfiak helyzetének összehasonlítását a kérdéses területeken.

Láthatóvá kell tenni, hogy a nemek közötti egyenjogúság fontos társadalmi kérdés, nem pedig „újabb kiadás” vagy „luxus”. A *gender mainstreaming* felismerte, hogy a nemek közti egyenlőtlenségek ellen csak a politikai rendszer és a társadalom egészének érdekelttségével, beavatkozásával és elkötelezettségével lehet hatékonyan küzdeni.

A politikának figyelembe kell vennie, hogy a nők és a férfiak nem alkotnak homogén csoportot. A *gender mainstreaming* szempontjából nem az a probléma, hogy léteznek különbségek, hanem hogy azok egy hierarchikus rendhez kötődnek, és fennáll a veszélye annak, hogy minden állampolgárt férfi-normákkal mérnek. A *gender mainstreaming* segítségével tehát teret kapnak a nem-hierarchikus különbségek is, legyenek azok nemi, faji, osztálykülönbségek vagy más tényezők.

(Kivonat az Európa Tanács Mainstreaming Szakértői Csoportjának 1998-ban Strasbourgban kiadott, Gender Mainstreaming című jelentéséből)

Bukta Annamária

kistaska@kistaska.hu

A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása

II. rész

Az KisTáska előző számában a középkor végén fejeztük be kalandozásunkat a nők történelmében, így most folytassuk utunkat az újkorban! A XVIII. és a XIX. század a nők történelmének egyik legmozgalmasabb időszaka. A felvilágosodás eszméi, az 1789-es és az 1848-as forradalmak, valamint az angol szüffrazsett-mozgalmak hatalmas lökést adtak a nők emancipációs törekvéseinek, legfőképpen a választójog megszerzéséért folytatott harcnak. Ebben a részben tehát leginkább a Franciaországban és Angliában történt eseményekre fókuszálunk.

Átmenet az újkorba: a reformáció

A középkori egyház tanításaiban a – szigorúan monogám – házasság mint szentség jelenik meg. A férjet és a feleséget a házastársi szeretet köti össze, s közel-távol nyoma sincs a nemiségnek. A szexuális kapcsolat egyedüli funkciója a gyermeknemzés volt, bár érdekesség, hogy még a gyermeknemzést sem tekintették önmagában értéknek. Sőt, Aquinói Szent Tamás egyenesen a házasságon belüli szüzességet hirdette, hiszen véleménye szerint szentebb a házasság nemi vágy nélkül.

Miért fontos mindez? Luther és a reformáció alapjaiban rengette meg ezt a felfogást (is). A nemi vágy mint az ember természetes szüksége jelent meg a reformáció tanaiban, és természetellenesnek tartotta a nemi élettől való tartózkodást. „Házasság és vallás nem összetartozó dolgok” - hirdette Luther. A testi szerelem ugyanúgy megilleti a nőket, mint a férfiakat, s ha a házastárs valamilyen oknál fogva nem ajándékozta meg társát szerelmi élménnyel, akkor teljesen elfogadottnak tartották, hogy a házasságon kívül keresnek a felek örömöt, más karjaiban. Ezek az elvek teljesen ellentmondanak a középkori egyház dogmáinak, s témánk szempontjából kiemelendő, hogy a nőket teljesen egyenrangú félként kezelik a férfiakkal. Nincsenek korlátozások, megkötések, kettős mérce.

A felvilágosodás

Azt gondolhatnánk, hogy a felvilágosodás legkiválóbb gondolkodói, akik az egyenlőség és a szabadság eszméjét hirdették rendületlenül, ugyanolyan hévvel törtek lándzsát a nők jogainak kiszélesítése mellett, és szorgalmazták politikai részvételüket. Ám a felvilágosodás filozófusai korántsem voltak egy állásponton ezekben a kérdésekben.

Condorcet (aki az emberi jogokat matematikai alapon bizonyította) a nők politikai jogaiért szállt síkra, mivel morális és intellektuális lénynek tekintette őket, akiket nem lehet megfosztani a racionális erkölcsi lényeket egyetemesen megillető jogoktól. Diderot szerint a nők alacsonyabbrendűsége a társadalom műve. Voltaire szintén felháborodik a női nemet sújtó igazságtalanságokon.

Montesquieu egyfajta átmenetet képez a gondolkodók között, hiszen azt vallja, hogy a magánéletben a nő szerepe az, hogy alárendelje magát a férfinak, ám a közéletet meg kell nyitni előttük: „Ész és természet ellen való, hogy a nő legyen az úr a házban, de nem az, hogy egy birodalmat kormányozzon...”

Rousseau meglehetősen tisztán fogalmazott abban a tekintetben, hogy a nőknek miért kell kimaradniuk a férfiak közférájából. Szerinte a nők természetüknél fogva képtelenek a politikai életben való részvételre, és állandó fenyegetettséget jelentenek a társadalmi rendre nézve. Képtelenek érzéseiket és vágyaikat az igazság és a ráció követelményeinek alávetni. Miután a nőkből hiányoznak azok a tulajdonságok, melyek a férfiakat képessé teszik a politikai szövetségbe való belépésre, ki kell őket zárni mind a társadalmi szerződésből, mind az egyén felfogásából. A nő egyedüli hivatásának a férjhezmenetelt és az anyaságot tartotta: „A nőnevelésnek a férfiak igényeit kell szolgálni... A nő arra született, hogy alávesse magát a férfiaknak, és eltérje szeszélyeit.”

A szabadgondolkodás azonban nem érinti a családi viszonyokat, leginkább Montesquieu soraiban láthatjuk azt a kettősséget, ami a nők helyzetéről való gondolkodást jellemezte a korban. A családon belül húzódó egyenlőtlenségbe, hierarchikus berendezkedésbe senkinek nincs joga beleszólni vagy azon változtatni, míg a közügyek tekintetében a gondolkodók nagy része – ahogy látható – a nők egyenlőségét és egyenjogúságát hirdette. Vajon mi lehet ennek a kettősségnek az oka? Az egyik ok a család és magánélet szentségének sérthetetlensége, a fal, melyen nem hatolhat át senki és semmilyen autoritás.

A másik oknál Foucault elméletéből indulnék ki. Ha elfogadjuk Foucault azon gondolatát, miszerint a család a kormányzás alapegysége és eszköze, akkor a családon belüli hierarchia nem szolgál mást, mint hogy az állam és az állampolgárok közti hierarchiát legitimálja. Tehát az államnak érdeke volt (és ma is az), hogy fenntartsa ezt az egyenlőtlenséget. Még akkor is, ha köztársaságról és demokráciáról beszélünk! Az állam irányít és kormányoz, ez viszont elképzelhetetlen és megvalósíthatatlan alá-fölérendeltségi viszonyok nélkül.

A francia forradalom: a nagy lehetőség

Az 1789-es francia forradalom magában rejtette azt a lehetőséget, hogy a nők elfogadtassák aktív politikai részvételüket, és az „egyenlőség” fogalmát a férfiak és nők jogainak területére is kiterjeszthessék. A feminista mozgalmak születésének időpontja ez, a francia feminista mozgalom elindítójának egyébként Condorcet-t tartják. A harc ekkor még nem is a politikai, mind inkább a polgári jogokért zajlik. A forradalom évében Olympe de Gouges javasolja, hogy a Nyilatkozat az emberi jogokról mintájára fogadjanak el egy nyilatkozatot a nők jogairól, mely eltörölné a férfinem összes privilégiumát, ez azonban soha nem születik meg, Olympe-re később lesújt a jakobinus diktatúra terrora, és verpadon végzi. 1790-ben törvénybe iktatják, hogy fiúk és lányok egyenlő arányban részesedhetnek az örökségből. 1792-ben engedélyezik a válást. A forradalom kétségtelenül nagyobb szabadságot adott a nőknek, ám mindezen eredmények átmenetinek tekintendők, és összességében azt mondhatjuk, hogy azt a potenciált, ami a korabeli politikai és társadalmi viszonyokban rejtett, a francia nők képtelenek voltak kihasználni.

Hogy miért? Mert képtelenség a korban egységes, nemek szerint tagoló csoportosulásokról, így „francia nőkről” beszélni. Nem alkottak ugyanis egységes tömeget munkás-, paraszt- és polgárnők. A feminista mozgalom erőtlensége a belső egység hiányából fakad; a nők elsősorban saját osztályukhoz, vagy még inkább: saját férjükhöz tartoznak, s osztályérdeküket követik. Bár a legnagyobb reformátornők a polgárság köréből kerültek ki, pont a polgárnők azok, akik bár tehettek volna valamit a nők jogaiért, ám féltették osztálykiváltságait. Ahogy Simone de Beauvoir írja A második nem c. könyvében: „Megállás nélkül azt duruzsolják a fülebe, és ő maga is tudja, hogy a nők egyenjogúsítása gyengítené a polgári társadalmat;

www.kistaska.hu

függetlenné csak azon az áron válhatna, ha elmenne dolgozni; [...] nem érez szolidaritást a munkásosztály nőtagjaival. Érdekei a férjével azonosak.” Akiknek viszont igazán joguk lett volna felemelni a szavukat, és hiteles szószólókká válhattak volna, tehát a paraszt- és munkásnők kezében egyszerűen nem összpontosultak azok az eszközök, melyek révén képesek lettek volna egységes megmozdulásokat, fórumokat szervezni.

Volt – nincs

A forradalom alatt szerzett vívmányok Napóleon színrélelésével egy csapásra eltűntek. Napóleon ugyanis a nőben kizárólag az anyát tisztelte, hiszen célja a nemzet (s a hadsereg) vitalitásának fokozása, ez pedig a bő gyermekáldással érhető el. Csakhogy a feudális jegyek a társadalom szerkezetének konzerválása érdekében megmaradtak: a Code Napoléon gyámság alá helyezte a férjzett nőt, a fiatal hajadon lány pedig apja gyámsága alatt állt. Napóleon indoka a következő: „Nem is francia az a nő, aki azt teheti, ami neki tetszik.” „A család lakhelyét a férj választja meg, gyermekei fölött összehasonlíthatatlanul nagyobb a hatalma, mint az anyának; hozzájárulása nélkül a nő semminemű anyagi kötelezettséget nem vállalhat. [...] A férji hatalom egyaránt kiterjed az asszony személyére és vagyonára.” – írja de Beauvoir. A legjobb helyzetben a jogok szempontjából a magányos, nem férjzett nő állt, ő teljes jogú állampolgár lehetett.

A XIX. században tovább szigorodnak a törvények, 1826-ban egyenesen megtiltják a válást, amit még 1848-ban sem állítanak vissza. 1884-ben engedélyezik újra, de olyan feltételek mellett, amelyeket egyszerűen képtelenség teljesíteni. Nesze semmi, fogd meg jól!

A második felvonás – a XIX. század második fele

A XIX. század második felében feltámadtak a korábban hamvukba hullt mozgalmak. Ezekre legnagyobb hatással az ipari forradalom és a nyomában születő (Marx megnevezésével) utópista szocialista gondolkodók voltak, úgymint Saint-Simon vagy Fourier. Azon az elven követelik a nő felszabadítását, hogy a nő is éppúgy ember, akár a férfi. Az ember fogalma mint univerzális, nemtelen lény jelenik meg filozófiai fejtegetéseikben. A nőt tehát a férfi mellett képzelik el, s nem vele szemben. A követők azonban pontosan nő és férfi ellentétére élezi ki az emancipációs törekvéseket. Érdekes tény, hogy a saint-simonista mozgalomban nők alig játszanak szerepet.

Proudhon, akit az anarchisták előfutárának tartanak, jócskán kilógott nézeteivel az utópisták sorából. La Justice (Igazság) c. művében kifejti, hogy a nőt alá kell rendelni a férfinak; a nő alacsonyabb rendű, mint a férfi, egyrészt mert testi ereje kétharmada a férfi erejének, másrészt mert legalább ilyen mértékben alatta áll erkölcsileg és szellemileg.

A legnagyobb változást a nők gyárakban történő, egyre nagyobb méreteket öltő alkalmazása jelentette. A szegénység szülte helyzet embertelen munkakörülmények elviselésére kényszeríti a nőket. A munkáltatók a végeletekig kihasználják és kizsákmányolják a női munkaerőt, jóval kevesebb bért kapnak, mint a férfiak (egy 1889-1893-as felmérés adatai szerint Franciaországban a munkásnő éppen feleakkora napibért kapott azonos számú munkaóra után, mint a férfi munkás), de a család ellátásának érdekében, hogy megtartsák állásukat, eszükbe sem jut felemelni szavukat mindezek ellen. A bérek ilyesfajta egyenlőtlenségéről mindenképp szeretném megjegyezni, hogy a nők többsége az éhbérrel is beérte, és emiatt a női bérek átlaga alacsony szinten stabilizálódott. A férfi munkások kezdetben ellenszenvvel viseltettek a női munkaerő iránt, hiszen a nő alacsony bérért is elvállalta a munkát, így egyrészt esély sem volt azok feltornászására, másrészt féltették munkahelyüket az olcsóbb munkaerővel szemben. Az első női egyesületek 1848-ban keletkeznek, de ezek még nem kapcsolódnak szakszervezetekhez, jobbra csak termelői egyesületek, így a női munkások érdekképviseletének feladatát nem látják el. A különböző, már meglévő s eddig csak férfifagságot magáénak tudó szakszervezetekbe a század végén kezdenek el belépni a nők, hathatós eredményeket, zömmel szociális intézkedéseket pedig csak a XX. században érnek majd el.

Az angolszász vonal

Az angol feminizmus elindítója Mary Wollstonecraft volt, aki 1792-ben a Nők Jogainak Chartájában a női egyenjogúság csorbítatlan megvalósítását követelte, s egyben szenvedélyesen tiltakozott az előítéletek és fenntartások ellen, melyek a nőket sújtották. A polgárnőkkel szemben ő is kifejtette ellenérzését, miszerint nem nagyon akarnak változtatni helyzetükön, s ragaszkodnak a látszatprivilegiumokhoz.

Mindeközben az USA-ban is elindultak az egyenjogúságot hirdető mozgalmak, ezek a rabszolgaság ellen tiltakozó mozgalmakhoz kötődtek.

1832-ben alapították a Rabszolgaságellenes Nőtársaságot, s megfogalmazták a rabszolgaság és a női lét közti analógiát. Ez alapján a radikális feministák őseinek is tekinthetjük őket.

Az angol John Stuart Mill szintén a feminista mozgalmak mellé állt, s azt hangsúlyozta, hogy mindegy, hogy a nők többsége akarja-e az emancipációt vagy sem, cselekedni kell értük. A nők alárendelt helyzetét a hagyományból eredeztette, és hitt a jog átalakító erejében. Bár a választójog megadását elengedhetetlennek tartotta, felhívta arra a figyelmet, hogy a nők férjeik politikai véleményéhez fognak igazodni. Az 1867-es választójogi reform bár leszállította a cenzust, a kispolgárságot és a szakképzett munkások pedig választójoghoz juttatta, a nőket azonban teljes mértékben kihagyta a reformokból. Mill a parlament szószeréről követelt választójogot a nőknek, mind a család, mind a politika területén egyenlőséget sürget.

Az angol nők az 1867-es kudarccal után politikai szervezeteket alakítanak. 1871-ben megalapítják a Nők Szavazati Jogának Országos Szövetségét, ebből nő ki az Emmeline Pankhurst vezette Nők Társadalmi és Politikai Uniója. Az ő nevéhez fűződik a híres szüfrasset-mozgalom elindítása is. A mozgalom neve a *suffrage* szóból ered, ami választójogot jelent. A tagok számtalan módját használták a protestálásnak és figyelemfelhívásnak. Utcai, igen zajos tüntetéseket tartottak, a parlamenti korlátokhoz láncolták magukat, és kormányzati épületek ablakait törtek be. A legragikusabb cselekedet Emily Davison nevéhez fűződik, aki 1913-ban az epsomi derbin egy V. György angol király ménéséhez tartozó ló elé vetette magát, és később belehalt a sérüléseibe. Emmeline Pankhurst-öt és lányait, Christabelt és Sylviát, valamint a legaktívabb szüfrasseteket számtalanszor letartóztatták és börtönbe zárták rendbontó magatartásuk miatt. Ekkor rendszerint éhségsztrájkba kezdtek, a börtönőröknek erőszakkal kellett ételt juttatniuk a szervezetükbe, hogy életben maradjanak. Az első világháború derékba törte a mozgalmat, a háború után azonban a kormány megadta a 30 év feletti nőknek a választójogot. Igaz, ez sokkal inkább a nők háborús szerepvállalásának szólt, semmint a szüfrasset-mozgalmaknak. 1928-ban a választójogot kiterjesztették, s így az életkori határ 21 éves korra süllyedt. A sors fintora, hogy Pankhurst pont ebben az évben halt meg.

Amerikában 1913-ban szervezték meg a szüfrasset-mozgalmakat, addig mindössze kilenc államban van a

nőknek választójoguk. 1933-ban tizenkilenc államban kerül sor annak az okmányra, a ratifikálására, amely minden nőnek teljes egyenjogúságot biztosít.

A nők történelme – a férfiak kreációja?

Érdekes ellentmondásra hívja fel a figyelmet Simone de Beauvoir: „a nők történelmét mindig a férfiak csinálták.” A nők helyzetéről mindig a férfiak döntöttek. Végző soron a nők bármit tehettek volna, bármilyen módon gyakorolhattak volna nyomást, a férfiak soha nem voltak kötelesek engedni ennek a nyomásának. Döntéseiket céljaik, szükségleteik s félelmeik alapján hozták meg. Hogy miért történt az enyhülés? A születésszabályozás elterjedésével a nő egyre inkább ura lett a testének. Az ipari forradalom pedig felszabadította a férfi gyámsága alól a nőt, hiszen a tulajdon már nem pusztán a férfiak privilégiuma volt. „Még a különböző női mozgalmak, kezdeményezések is csak akkor kapnak súlyt, ha férfiszándék teszi őket hatékonyá.” - írja de Beauvoir. És ha visszatekintünk, azt láthatjuk, hogy a női mozgalmak mellé vagy talán élére zömmel férfiak kerültek, főleg a XVIII. század végén és a XIX. század első felében. S ha ehhez még hozzátesszük Simmel gondolatát, miszerint a kultúra verbális és nonverbális kifejezőmódjait a férfiak teremtették meg, s ezáltal a különböző jelentésüket is a férfiak szemszögéből nyerik el, a nők pedig mindezt magukévá teszik a szocializáció által, még igazabbá válik de Beauvoir véleménye. A csalódott liberálisok szerint például mára már eltűnt az univerzális ember-fogalom, hiszen az „ember” szó hallatán a fejünkben egy férfi alakja jelenik meg. Talán emlékszünk még a mondókára: Volt egyszer egy *ember!* *Szakáll* volt kender.

A következő számban az első és második világháború utáni eseményekre fókuszálunk, különös tekintettel a polgárjogi és feminista mozgalmakra.

Gregor Anikó

Azoknak, akiket a téma bővebben érdekel:

- Graham Baugh: A nemek közötti szerződés, Eszmélet
 Simone de Beauvoir: A második nem Budapest, Gondolat Kiadó, 1969
 Mit kell tudni a nőmozgalmakról? Budapest, Kossuth Kiadó, 1982
 Oxford Guide to British and American Culture, Oxford University Press, 2001
 Georg Simmel: A kacérság lélektana Budapest, Atlantisz, 1996